

Állam vagy forradalom?

Bartha Eszter és György László beszélgetése
a 70 éves Krausz Tamással

Krausz Tamás az Eszmélet egyik alapító szerkesztője és sok éve szerkesztőbizottsági elnöke. Olvasóink lapunk rendszeres szerzőjeként is jól ismerik; nevéhez nagy hatású tanulmányok egész sora fűződik. Tamás immár megkerülhetetlen tudományos teljesítményét pályatársainak, kutató és tanár kollégáinak egyöntetű (bár sosem kritikátlan) elismerése övezi – beleértve még „ádáz” kritikusait is. Rendszerkritikus-baloldali elköteleződése, a humanista és internacionalista értékek iránti tisztelete és a politika világáról vallott markáns nézetei is jól ismertek. A jelen beszélgetésben ezért nem törekszünk életútjának még csak töredékes áttekintésére sem. Ehelyett néhány olyan mozzanatot szeretnénk fölillantani tudományos és közéleti pályafutásából, amelyek tán a mégoly hűséges olvasók számára is újdonságot jelentenek.

Bartha Eszter

Kezdjük egy „leleplezéssel”... Az interjú címe – amit te javasoltál – nemcsak azokra a témákra utal, amelyek tudományos pályádat végigkísérték, hanem elkötelezettségedre is – arra a világnézetre, amely életpályád egészét meghatározta. Hogyan ismerkedtél meg Leninnel és a szovjet történelemmel?

Krausz Tamás

Amikor 18 évesen behívtak katonának – két évig szolgáltam Ceglédén, Marcaliban és Kecskeméten –, naivan azt képzeltem, hogy a „seregben” majd felkészülhetek az egyetemi felvételire. Pontosan emlékszem arra, hogy az első riadógyakorlatnál is nálam volt, ruházatomba rejtve, Lenin *Állam és forradalom* című műve. Tudni kell, hogy nem voltam valami nagyon alakias katona... Azt hiszem, egyike

lehettem a Varsói Szerződés legrosszabb katonáinak. A sorakozónál az egyik tiszt megrázta a zubbonyomat, ami nem volt rendesen begombolva. Ahogy húzkodta a dzsekimet, egyszer csak kiesett belőle az *Állam és forradalom* egyik nagyon régi kiadású példánya. A tisztek lenéztek, hogy miféle könyvről is van szó, és egészen elképedtek. Annyira, hogy egyszerűen továbbmentek, s tovább nem foglalkoztak velem... Így kezdődött az ismeretségem a szovjet történelemmel, Leninnel, és az *Állam és forradalommal*. Visszatekintve ezt egy kicsit szimbolikusnak is érzem...

Bartha Eszter

Biztos ismered te is a *bon mot*-t: aki húszévesen nem baloldali, forradalmár, annak nincs szíve. Aki meg még ötvenévesen is az, annak esze nincs... Hogyan vélekedsz erről baloldaliként – hetvenévesen?

Krausz Tamás

Válasz helyett inkább visszakérdezek. Vajon jobb-e napjainkban a világ, mint ötven évvel ezelőtt volt? Kevesebb erőszakkal, háborúval tartják-e fenn ma a világrendszer hierarchikus építményét? Vagy tán manapság nincs már rasszizmus? A két világháború és a holokauszt után sokan azt gondolták, hogy vége a háborúk és a népiirtások korának. De elmondhatjuk-e, hogy mára mindez a múlté? Lassan harminc éve, hogy az államszocializmusnak is vége, ami állítólag minden rossz okozója volt, de gondoljuk végig: ettől vajon történt javulás az emberek – különösen a kelet-európai emberek – életminőségében? Jobbak lettek-e életesélyeik, nőtt-e a felfelé irányuló társadalmi mobilitásuk? Elég fellapozni az *Eszmélet* bármelyik számát, hogy lássuk, a rendszerváltás a tények tükrében nagyon is távol áll attól a „sikersztoritól”, aminek sok liberális értelmiségi ma is látni szeretné. A kelet-európai kapitalizmust ugyan erősen bírálják a jobboldali-nacionalista irányzatok, ugyanakkor természetesen velük sem érthetünk egyet, hiszen ők nem a kapitalizmust mint rendszert bírálják, pusztán annak jobbá vagy nemzetibbé tételével igyekeznek orvosolni strukturális hibáit, hogy ne mondjam, bűneit. De megnézhetjük a követendő példaként emlegetett Nyugatot is. Lényegében odalett a jóléti állam, nőtték az egyenlőtlenségek, nemcsak az egyes régiók, hanem a Nyugat társadalmi osztályai között is. Hogyan lehet az ember *nem* forradalmár akkor, amikor a világ lakosságának 1%-a nagyobb vagyonnal rendelkezik, mint a többi

99%? Vagy lehet-e önámítás nélkül hinni a piaci-kapitalista termelési mód emberközpontú, humanisztikus megreformálásában? Húsz éves éppen akkor voltam, amikor világszerte, mindenekelőtt az Egyesült Államokban kibontakozott az ellenállás az amerikai uralkodó osztályok esztelen és igazolhatatlan vietnámi háborúja ellen. Az USA és a NATO agresszív politikája viszont azóta is változatlan. A népeket, kultúrákat, nemzeteket szétzúzó háborúi Jugoszláviában, Irakban, Afganisztánban, Líbiában, Szíriában talán az imperialista területi-politikai és gazdasági-piaci terjeszkedésének megfékezéséről tanúskodnak? A kelet-európai oligarchikus kapitalizmusok történelmi teljesítménye vajon arra utal, hogy a kapitalizmus megjavítható? Ha komolyan vesszük a történelem tanulságait, akkor számomra egyértelmű: a megoldás a fennálló világ radikális, antikapitalista és antibürokratikus átalakítását követeli meg. Noha a Szovjetunió felbomlásával a világ nem lett sem jobb, sem biztonságosabb, nem gondolom, hogy az államszocializmushoz vissza lehetne térni. De abban biztos vagyok, hogy tapasztalatainak minél teljesebb, minél gazdagabb feldolgozása előbbre viheti az emberi fejlődést egy igazságosabb világ felé. Ez a hit cselekvésre sarkall. Igaz, a nagy forradalmak élén mindig a fiatal generációk haladtak, de ez sosem volt kizárólagos, sok idős, sőt, öreg forradalmárt ismert a történelem, akik antikapitalistaként éltek és haltak meg. A történelemben a kontinuitás és diszkontinuitás dialektikáját bizony nem könnyű megragadni. De törekedni kell rá.

György László

Miért, hogyan lettél történész és főképpen, marxista történész? Honnan ered szellemi-tudományos elköteleződésed?

Krausz Tamás

Mint minden családban – vagy legalábbis a családok többségében – 1945 után a nagy háborús traumák és azok következményei határozták meg az élethez és a perspektívák kialakításához való viszonyt. Nálunk sem volt ez másként. A háború, Auschwitz – akkor még így hívták a holokausztot –, a nácikat és a Horthy-rendszert elsöprő felszabadulás, a szocializmus ígérete, azaz mindennemű gazdasági-szociális és kulturális elnyomás megszüntetésének vágya, reménye, valóban rengeteg mindent előre meghatározott. Ezt a „hitvilágot” 1956 is sajátságosan felerősítette.

A foci és a mozi mellett a könyvek tisztelete főként apám közvetítésével ragadt rám, s e könyvek egy része kifejezetten történeti munka volt. Két-három könyv címére ma is tisztán emlékszem: *Akcióban az SS, Halálgyár, Fegyverbe, fegyverbe!...* De természetesen ott volt Gajdar könyve, a *Timur és csapata*, s Tolsztoj, Solohov és Victor Hugo regényei is. Leginkább a háborúról szóló könyveket bújtam akkoriban, az 50-es évek végén, 60-as évek elején, s miután ennek az érdeklődésemnek a gimnáziumi évek nem szabtak korlátokat, világos volt, hogy valamiképpen a Szovjetunió történetével fogok foglalkozni, ami a gyermeki gondolkodásban összekapcsolódott az emberiség felszabadításának vágyalmával, lehetőségeivel. Az álmok és az eszmék földi megtestesítői Marx, Lenin vagy éppen Gagarin voltak. Ilyesmivel az ember nem tud szakítani, hiába kísérli meg, hiszen mi más adna értelmet az életnek, mint az emberiség felszabadításának grandiózus, bár ennek megfelelően igen steril és elvont terve? A nagy ívű elképzelések, a nagy eszmék *gyakorlati értelme* persze csak később került napirendre. De a „tervek” konkretizálódása mindjárt a történelem felé fordította érdeklődésemet: mi és miért történt úgy, ahogyan történt? Egyetemista korom előtt már azt is megértettem, hogy többféle történelem létezik, hiszen „a történelem osztályharcok története...” Szóval, innen indultam a Debrecenbe, a Kossuth Lajos Tudományegyetemre, amely jó iskolának bizonyult, hiszen sok jó tanárral hozott össze a sors.

György László

Kik voltak rád a legnagyobb hatással?

Krausz Tamás

Nem tudnék egyetlen tanárt vagy professzort sem kiemelni, aki „meghatározta” volna történetfelfogásomat, vagy elméleti nézeteimet. Számosan voltak, akik hatottak rám valamilyen módon. Ha egyetlen szóval kellene jellemeznem első egyetemi éveimet, akkor az „útkezesést” mondanám. Ezt az útkezesést igen különböző gondolkodók egyengették: mindenekelőtt Niederhauser Emil és Ránki György történészek, Bimbó Mihály filozófus, de jól emlékszem Irinyi Károly historiográfiai és Orosz István egyetemes történeti előadásaira is. A fiatalon elhunyt „szovjetológus” történész, Menyhárt Lajos órái is fontosak voltak számomra, hozzá később személyes barátság is fűzött.

Sarkadi János élvezetes ókortörténeti előadásait vagy az akkor fiatal oktató, Havas László Róma történetével foglalkozó szemináriumait is őrzöm emlékeimben. Az egyetemre leginkább a világnézeti sokféleség volt a jellemző – mindannak ellenére, hogy a viszonyítási pont a hegemoniára törekvő rendszerben a hivatalos legitimációs ideológia volt. Ám attól általában jobbra és balra helyezkedtek el a tanárok és a diákok. Olyan kiváló évfolyamtársaim voltak, mint A. Varga László, a nemrégien elhunyt Papp Imre, Kövér György, Gyáni Gábor, Kulcsár Szabó Ernő. Két évvel alattunk járt Mesterházi Miklós, akivel évekkel később a Lukács-tematikában könyvet publikáltunk. Fontos, „tiszta” viták folytak az egyetemen 1956-ról, 1968-ról, népiesekről és urbánusokról, nacionalizmusról és internacionalizmusról. És Lukács Györgyről is, akit éppen napjainkban akarnak véglegesen kidasztítani a nemzeti panteonból. Mai szemmel visszatekintve, a „diktatúra” korszakára, egy meglepően sokszínű világra emlékszem.

György László

Hogyan jelent meg a marxizmus az oktatásban, és kiknek köszönheted az elméleti-módszertani alapokat?

Krausz Tamás

A történelem szakon – az orosz szakot most hagyjuk –, egyetlen olyan tanárra sem emlékszem, aki ne a *sine ira et studio* szellemében tanított volna. Igaz, ezt is lehetett különféleképpen értelmezni. Ami fontos volt, és emiatt szerencsésnek is érzem magam, hogy a magyar történelem harmadévtől az európai (szűkebben értelmezve a kelet-európai) történelem részeként jelent meg. Ennek köszönhetőn korán megismerkedtünk a vilárendszer-elmélet fontosabb elemeivel (főleg Ránki akadémikus közvetítésével), ami már akkor a marxista történet szemlélet normális fejleményének tűnt. A marxizmusnak, vagy amit akkor annak gondoltam, nem volt komoly versenytársa; fogalmilag komolyabb formában a rendszer kritikája „balról”, marxista alapon fogalmazódott meg. Egyébként tanárainkat nem annyira ideológiai-politikai szempontok alapján ítéltük meg. Senkinek nem jutott eszébe, mondjuk, Szekfű Gyula történet szemléletét kritikátlanul piedesztálra emelni, de a *Három nemzedék* kötelező volt, sőt illet is elolvasni. A történetírásban a marxizmus akkoriban nekem főképpen Ránkit, majd Eric Hobsbawmot jelentette. Ez szemben állt

a „pozitívista”, a szélesebb történeti horizontot, a nagyobb történeti szakaszok, a történeti struktúrák elemzését negligáló, nevezzük így, provinciális történetírással. De fontos módszertani jelentősége volt a hivatalos legitimációs ideológia és a hivatalos párttörténet kereteit szétfeszítő „depolitizált” történetírásnak, amely a tények tisztelétét fontosabbnak tartotta az ideológiai agymosásnál. Példának okáért mondom, emlékezetes maradt számomra 1970-ből Ránki György Lenin-szemináriuma, ahol Lenin a nyugati történetírás „képében” is megjelent, vagy újszerű volt még abban az időben Ránki eredeti fasizmusértelmezése is. Fontos módszertani elvként ragadt meg bennem a „kritikai elemzés”, az apologetika elutasítása és a tények, tényyszerűségek differenciált megközelítése. Akkoriban már nemcsak a dogmatikus-pártos történeti irodalom kritikájáról volt szó, hanem annak ellentétéről is. Ez utóbbit egy példával is illusztrálhatom: a „hidegháborús” totalitarizmuselmélet primitív sémájának alkalmazása még a legkritikusabb diákelmében sem merült fel – nem is szólva a tanárokról –, de kétkedve tekintettek a különböző polgári, úgynevezett modernizációs és utolérő elméletekre is. Ehelyett a jóval összetettebb társadalmi formaelméletet sajátítottuk, vagy sajátítottam el, mindenekelőtt Tőkei Ferenc kidolgozásában, amelyet Lukács az *Ontológiában* is oly nagyra értékelt. Ugyanakkor egyfajta „elméletel- lenesség” akkor is jellemző volt, de más tartalommal, mint manapság.

Bartha Eszter

Említetted Ránki Lenin-szemináriumát. Voltak Leninnel más „kalandjaid” is a Debrecenben?

Krausz Tamás

Lenin 100. születésnapján nagy felvonulást rendeztek Debrecenben. Emlékszem, hogy az egyetem párttitkára, aki maga is lázadó ember volt, a már említett Menyhárt Lajos biztatott bennünket is a részvételre. Volt egy műsor is, amit Vencel Andrea rendezett, akinek a férje (szintén a mai napig barátom) dramaturg volt, a nővére pedig színésznő, így volt érzéke a színházhoz. Egész jó műsort állítottak össze, támaszkodtak például Gyurkó Lenin-könyvére. Volt az egésznek egy nagyon határozott antibürokratikus éle, nem véletlen, hogy nem is tetszett a debreceni pártembereknek, féltek is tőle, de a program végül mégiscsak lement. Kétségtelen, hogy 1968 miatt is tartottak attól az

egyetemi hatóságok, hogy ennek lehet valamilyen rendszerellenes éle. De egyébként végül semmi nem lett belőle. Hasonló rendezvényre került sor a pesti egyetemen is, amelynek alapvető üzenete az volt, hogy szocialista öngazgatás helyett egy bürokratikus rendszer jött létre, amelyben az állami hierarchia határoz meg mindent. Ezek a rendezvények tehát szembementek a hivatalos ideológiával, s inkább 1968-hoz kapcsolódtak, ahhoz a forradalmi értékrendhez és miliőhöz, amit számomra az *Állam és forradalom* is jelképezett.

Bartha Eszter

Ma már magyarázni kell, mi volt a „kisdoktori” vagy a „kandidátusi” disszertáció... Hogyan választottad meg tudományos témáidat?

Krausz Tamás

Ezek bizonyos értelemben előre meghatározottak voltak, bele voltak ágyazva abba a kulturális közegbe, amelyben akkor éltem. Az már egyetemista koromban is világos volt, hogy a szovjet történelemmel fogok foglalkozni, hiszen az orosz volt a másik szakom. Harmadéves koromtól Niederhauser Emil szemináriumára jártam, tehát Kelet-Európa és a nemzeti kérdés mint problematika is adott volt, az pedig, hogy ez később, a kandidátusi disszertációmban historiográfiai formát öltött, a téma kulturális-tudományos meghatározottságából következett. Ne felejtjük el azt sem, hogy akkor a szovjet levéltárak még nem voltak nyitottak – Sheila Fitzpatrick egyébként nemrégiben kiadta tanulságos memoárjait moszkvai levéltári kalandjairól.

Bartha Eszter

Mi volt az oka annak, hogy amikor már minden tudományos címed, fokozatod megvolt, megint elővetted Lenint?

Krausz Tamás

Ez nagyon fontos kérdés. A történész – ha úgy van összerakva, ahogyan én – megpróbálja a történeti részkérdéseket, amelyeket élete folyamán érintett, bizonyos értelemben összekapcsolni, és reflektálni az egészre. Lenin figurája és szellemi-politikai öröksége rendkívül alkalmas volt arra, hogy ezeket a részkérdéseket összefoglaljam

és megvizsgáljam – és ehhez az előfeltételek már adottak voltak a korábbi munkáimban. Erkölcsi-szellemi-politikai elköteleződésnek is megfelelt egy olyan rekonstrukció, amely nem illik bele az újkapitalista rend apológiájába. Másfelől, az egyetemi feladataim az ELTE Ruszisztikai Tanszékén és a Kelet-Európa Története Tanszéken szintén ebbe az irányba tereltek; főleg a doktoranduszok körében bukkantam sok jó diákra, akik bizonyos ösztönzést is adtak nekem, egyébként mind a mai napig.

Bartha Eszter

Mit jelentett tudományos meggyőződésed, pályád számára a rendszerváltás?

Krausz Tamás

Szvák Gyulával azt szoktuk mondani, hogy nekünk azért nem kellett fordulatot csinálni, mert a magunk rendszerváltását már jóval hamarabb megcsináltuk. Mi az 1980-as évek elejétől azt írtuk, amit gondoltunk, és azzal foglalkoztunk, amivel akartunk. Az igaz, hogy műveim a rendszerváltás után jelentek meg, de abban a formában, ahogyan azt a '70-es, '80-as években megírtam. Tehát gondolatilag a rendszer legitimációs ideológiájával szemben a '80-as évek elejétől egy teljesen más koncepciót képviseltem, és bizonyos keretek között ezt lehetett is képviselni. A publikálás persze már más kérdés. Az eszmélés korábban kezdődött, említettem nektek korai antibürokratikus elköteleződésemet. Ehhez hadd mondjak még el egy személyes történetet! 1972 őszén fél éves részképzésen Moszkvában voltunk, ahol módunkban volt meglátogatni a neves történészt, Vlagyimir Turok-Popovot, Kövér György csoporttársammal együtt, aki nemrég egy kitűnő írásában emléket is állított neki. Emlékszem, amikor Turok-Popov elmesélte felesége, a szintén történész, India-kutató Koka Alekszandrovna édesanyjának történetét, aki régi, 1905-ös bolsevik volt, de később, a terror idején a Gulag egyik táborában kötött ki. Turok és felesége elhatározták, hogy megkeresik az anyukát. Éppen az egyik tábor kapujában vártak bebocsáttatásra, amikor felhangzott a később híressé vált Lebegyev-Kumacs–Dunajevszkij-dal, amely később a moszkvai rádió szignálja lett: „Nincs a földön gazdagabb, szebb ország, minden ember érzi, hogy szabad.” Személyes rendszerváltásom egyik első motívuma volt ez a történet, máig emlékszem rá, mintha tegnap történt volna.

Nekem a rendszerváltás után tehát nem kellett semmit sem módosítanom az álláspontomon. A sztálinizmussal és a kapitalizmussal szemben is fel voltam vértézve szellemileg. Igaz, ezt a kettős elutasítást kevesen értették meg... Csak mellékesen említem, hogy Teller Edével – akivel 1987 őszén a Hoover Intézetben találkoztam – sem igazán értettük meg egymást, noha a Béládi Lászlóval közösen írt Sztálin-könyvünkről pozitívan nyilatkozott. A beszélgetés azután csúnya vitává fejlődött... Én már fiatalkoromban sem hittem a jó kapitalizmus illúziójában, nem hittem abban, hogy az emberiség, Kelet-Európa vagy a világ problémái megoldhatók lennének a kapitalizmus mint világrendszer keretei között. Nem mondom, hogy ez a kép nem differenciálódott, de a rendszerváltás óta eltelt három évtized megerősítette azt a meggyőződésemet, hogy a rendszer ideig-óráig alakítható és reformálható, de nem javítható. Miközben természetesen az is igaz, hogy az államszocializmus sem volt menthető, 1989-ben azt is látni kellett, hogy az új rendszerrel szemben is kell egy humanista-szocialista ellenállás, mert az a kapitalizmus, ami Kelet-Európában be tud rendezkedni, előbb-utóbb autoriter, emberellenes formákat fog ölteni. Ez – ha csak Magyarországot nézzük – igen hamar be is bizonyosodott. De sokan még ma is álmvilágban élnek, a „jó rendszerváltás” és a „jó kapitalizmus” illúziójában.

György László

A rendszerváltással nemcsak az államszocializmus omlott össze, hanem annak hivatalos legitimációs ideológiája is, és persze a tudományos életben is megkezdődött a marxizmus eltávolítása az érvényes módszerek halmazából. Milyen új politikai-legitimációs érdekek jelentek meg a rendszerváltás óta?

Krausz Tamás

Egy interjú keretei között ugyan elkerülhetetlenek a leegyszerűsítések, mégis érdemes legalább röviden bizonyos tendenciákat jelezni. Ami az én „tematikámat” illeti – más témakörökhöz, a kompetencia hiánya miatt, nem szólnék hozzá – nagy visszafordulás tapasztalható a már említett hidegháborús történetkoncepciókhoz. Több írásomban is felhívtam már a figyelmet arra, hogy a Szovjetunió és az államszocializmus történetét – az új legitimációs rendszerideológiának megfelelően – több kolléga a totalitarizmuselmélet Prokusz-

tész-ágyába próbálja betuszkolni. Ez a narratíva fokozatosan uralta el a II. világháború történetének megközelítését is, amely egyfajta „revansista” módon relativizálta „a jó és rossz oldal” kérdését. A német és magyar kultúrfölény régi horthysta mítoszainak, toposzainak rehabilitálása egyre intenzívebben folyik, természetesen az autoriter rezsim ideológiai szükségleteinek megfelelően. A hatalom „történeti emlékbizottságokat” hoz létre, amelyek öröködnék a „helyes” emlékezetpolitika kialakítása fölött, azzal az alig titkolt céllal, hogy az elmúlt rendszer teljes történetét kriminalizálják. Ennek érdekében a totalitarizmuselméletre támaszkodva elmoszák a különbségeket a náci és a szocialista rezsimek között, Auschwitz és a Gulag között, mintha az államszocializmus története a sztálini gyilkosságok történetével lenne azonos. Sajnos, a liberális szerzők, történészek is hozzájárultak e szellemi-kulturális környezet létrejöttéhez, amelyben természetes Marx, Lenin vagy éppen Kádár történeti bűnbakként való ábrázolása, illetve a munkásforradalmak és a szocializmus egészének már említett demonizálása. A média közvetítésével a *történelem újratermelése és fogyasztása* zajlik a fennálló rendszer stabilizálása érdekében. Ez a rendszer mára már intézményesült, a kutatási témákat pedig eleve meghatározza azok finanszírozása. A pénz természetesen ezen állami intézmények, alapítványok és emlékbizottságok kezében van.

György László

Manapság számtalanszor elhangzik az a közhely, hogy a rendszerváltás előtt a politika túlzottan beleavatkozott a történetírásba, ugyanakkor arról már kevesebb szó esik, hogy ez manapság milyen mértékben zajlik. Mondanál néhány példát ez utóbbira?

Krausz Tamás

Tipikus jelenségnek tekintem a már említett állami emlékbizottságokat. Az egyik ilyen emlékbizottság nemrég már nem egyszerűen csak védeni próbálta Horthy Miklóst, hanem egyenesen a zsidók megmentőjeként állította be, noha a kormányzó valójában egyike volt a náci Németország legjobb szövetségeseinek, s aki 1941-ben Hitler kifejezett kérése nélkül támadta meg a Szovjetuniót. A revizionista célok kergetése egymillió magyar állampolgár életébe került. Ebben Horthy súlyosan vétkes, más bűneiről most nem is szólva. A szerezcsenmosdatást a lehangosabban éppen egy ex-miniszterelnök

képviseli egy hasonló bizottság élén, akinek eredetileg vendéglátóipari végzettsége van. Egy másik elhíresült „bizottsági tag”, aki foglalkozására nézve történész, korábban a holokauszt kezdetét nagy „szakértelemmel” „idegenrendészeti eljárásnak” nevezte és mutatta be. A másik tipikus trend az, hogy a marxizmus helyét egy zavaros, még a sematikus osztályelméletnél is vulgárisabb etnonacionalista történet-szemlélet töltötte be. Ez a narratíva egyszerűen politikai propagandaként kezeli a történetírást, amely a nemzeti nagyság hirdetőjeként funkcionál, s ez az, ami például „vereségként” írja le a sztálingrádi győzelmet, a nácik oldalán harcoló magyar honvédeket pedig „doni hősöknek” nevezi. A valóságban az a helyzet – ahogy azt Bálint József, a témában igazán jártas statisztikus és történész megjegyezte –, hogy a katonák „nem a hazáért, hanem Hitler céljaiért estek el. Vagyis a magyar hadviselés mindvégig hódító és nem honvédelmi volt.” A katonák eljátszották az áldozat szerepét, amiért semmit sem kaptak viszonzásul, így gyakorlatilag őket is a Horthy-rendszer áldozatainak tekinthetjük.

A magyar tudomány „marxtalanításáról” egy hosszabb tanulmányt is írtam, mely az *Eszméletben* is megjelent. Jellemző a „nagyelméletek”, mindenekelőtt a marxizmus leértékelése, egyfajta „kitiltása” a történelem értelmezéséből, mintha az a magyar történetírás történetében nem is játszott volna kulcsfontosságú szerepet évtizedeken át. Eszerint, Marxszal nem vitatkozni kell, hanem elvetni és ignorálni, s azonossá tenni az elmúlt rendszer legitimációs ideológiájával, a marxizmus-leninizmussal, noha ez utóbbi is százszor színvonalasabb volt, mint bármely etnonacionalista ideológiai torzszülemény. Sajnos, a legképzetlenebb és legtájékozatlanabb történészek a lehangosabbak, s bizony nem kevesen vannak. Nem meglepő tehát, hogy a széteső fogalmi szerkezet helyén primitív dichotómiák jelentek meg mint a tudományos magyarázatok pótlékai, s széthulló, összefüggéstelen gondolatsorok uralják történetírásunk jelentősebb vizsgálódásait is. Nem fogok most neveket sorolni, nem a megszegyenítés a cél, hanem a kialakult szituáció és folyamat érzékeltetése. Akárcsak a hidegháborús nyugati propagandában, ismét a „demokrácia–diktatúra” szűkös fogalmi keretébe szuszakolnak bele bonyolult történeti problémákat, aminek csak vulgarizálás lehet a vége. A demokrácia fogalmát tudatosan leszűkítve, azt pusztán politikai-jogi értelemben használják, holott az *gazdasági-szociális* fogalom is. A hanyatlás annak ellenére zajlik, hogy Szűcs Jenő vagy Pach Zsigmond Pál, Berend vagy Ránki, Ormos Mária vagy Lackó Miklós, Hajdu Tibor vagy Sipos Péter saját

kutatásaikat elméleti összefüggéseikben is komolyan megalapozták már az 1970-es, 1980-as években. Mondhatjuk erre, persze, hogy a fejlődés nem egyenesvonalú...

György László

Hasonlóan népszerű toposz a Nyugat utolérésének lehetősége és a Közép-Európa paradigma...

Krausz Tamás

A Kelet-Európa fogalma és története körüli történész-ideológiai csatározások már a rendszerváltás periódusában elindultak, amelyben a tudományos történeti-fogalmi analíziseket is „eszközként” használták fel. Feltámadtak a régi történeti mítoszok, amelyekre a nemrégiben elhunyt Mészáros István már több mint ötven éve felhívta a figyelmet Lukács Györgyhez írott egyik levelében: a marxizmussal polemizálók egy körének „közös ideológiája a különösképpen gyökeretlen és kozmopolita századeleji közép-európai értelmiség mitizálása.” Ez a mítoszteremtés ma is áthatja számos történeti munka koncepcióját, amely végső soron azt célozza, hogy bizonyítsa a „közép-európai” térség alkalmasságát a Nyugat „utolérésére”, és képességét arra, hogy az „európai értékek” itt is meghonosíthatók. Ám a „Közép-Európa” fogalom szakmailag még ma sincsen meggyőző formában kidolgozva. Hogy azután a Nyugat utolérése miért nem következett/következhetett be, az a *mainstream* történeti megközelítésekben olyan kérdéskör, amely egyszerűen fel sem vetődik, noha éppenséggel a Ránki György által képviselt történetírói hagyományban e gazdaság- és társadalomtörténeti problémának lenne helye és aktualitása. Egy ilyen kutatásban lelepleződne a rendszerváltás egész mitológiája, amelyben az etnonacionalizmus és a liberalizmus ideológiai előfeltevései a kezdettől együtt jelentek meg. Később ugyan fogalmilag elkülönültek egymástól, de számos ponton összekapcsolódnak. De nemcsak arról van szó, hogy bizonyos kérdések, témakörök szinte fel sem vethetők. Ami még rosszabb, az a differenciálás teljes hiánya. Miközben a fasizmus és a Horthy-rendszer közötti különbséget már a '70-es évek magyar történetírása felismerte, kimutatta, addig a Sztálin- és a Brezsnyev-korszak azonos fogalmi keretben áll elő a történeti irodalomban, sőt, már a gimnáziumi tankönyvekben is. Egy másik tipikus mozzanat, hogy az 1980-as években már meghaladottnak

hitt hungarocentrikus történetfelfogás elemei ismét megjelentek a horizonton. Valójában lehet, hogy el sem tűntek, csak ma élesebb fényben látszanak, annak megfelelően, ahogyan a politika nyíltan áttért a nemzeti populizmus, egy giccses-mitikus nemzeti neoromantika ingoványos talajára. Hangsúlyozom, hogy mindez természetesen nem a történetírás, a történettudomány belső fejlődésének eredménye, hanem rezsimspecifikus ideológiai kötőanyag. Végül még egy súlyos történet szemléleti probléma példaképpen: régóta általánosan bevett szokás, hogy a nyugati fejlődés sémái alapján közelítenek meg olyan „keleti” történeti problémákat, amelyeket nem lehet azokkal megmagyarázni. A már említett „utolérő” paradigmának is ez a legjelentősebb fogyatéka: feltételezi a feltételezhetetlent. Már az *Annales*-iskola módszertani hagyományai is csak a történész berkek kisebb szegmenseiben élnek tovább. A történetírás egyes „ágazatai” nem csak elméleti-módszertani okokból válnak szét: általános tendencia a politikatörténet, a társadalomtörténet és a gazdaságtörténet szétszakítása, „a részek uralma az egész fölött”.

György László

2008-ban megjelent Lenin-monográfiád portugál fordítása az orosz forradalom 100. évfordulóján látott napvilágot Brazíliában, ahol rendkívüli érdeklődéssel fogadták a kötetet – az egyetemi fiatalság körében is. Mi az oka annak, hogy Lenin, az 1917-es forradalom és a „tökén túli” világ gondolata ennyire fontos és népszerű Dél-Amerikában, s miért halad ott másképpen a „történelmi idő”, mint Kelet-Európában?

Krausz Tamás

Kelet-Európában kettős nyomás alatt zajlott a szocializmus-kommunizmus fogalmának lejáratódása, lejáratása, amely tulajdonképpen mind a mai napig tart. Ez lényegében egy társadalmi alternatíva megsemmisítésének egyik mozzanata. Világos, hogy az új uralkodó osztály, az oligarchák osztálya és ideológiai légioja a régi párt- és állami elit csoportjaiból verbuválódott. Ez a légio is megosztott: egy részük keresztény-nemzeti, másik részük liberális zászló alá állt, a harmadik rész ide-oda szaladgál, ahol éppen megfizetik. A parlamentáris „baloldalt” kisajátító csoport az egész baloldalt lejáratta a neoliberalizmus, a „megszorító politika” ismert társadalmi következményeivel. Brazíliában és más latin-amerikai, félperifériás

országban a baloldali értelmiség, a baloldal vezető rétege ilyen mértékben nem járatta le magát tíz- és tízmilliók szemében. Bőven maradtak értelmiségiek, fiatalok és idősebbek egyaránt, akik az ottani hagyományos társadalmi problémák megoldását nem a kapitalista keretek között, hanem – éppen a magyar Mészáros Istvánra is hivatkozva, akinek műveit ott százezres példányokban adták ki – „a tőkén túli” társadalmi lehetőségek kiaknázásában látják a jövő generációk útját. Brazíliában, közelebről São Paulóban öt egyetemen jártam különböző, az orosz forradalom 100. évfordulójára szervezett konferencián. Sok száz fiatallal, egyetemi hallgatóval volt módom találkozni. Megtapasztaltam, hogy sokkal szélesebb a társadalmi önvédelem tudatosan szervezkedő bázisa, a diktatúra elleni harc emléke még elevenen él, s a „megvesztegethetetlenek” sokan vannak minden nagyobb városban. A kelet-európai hivatalos propagandában Lenin az erőszak, a terror, a diktatúra szimbolikus figurája, akit a rendszer ideológusai egyfajta pofozógéppé transzformáltak. Brazíliában Lenin a kapitalizmus elleni harc szimbóluma, az „orosz Che Guevara” – vagy fordítva, Guevara a latin-amerikai Lenin –, magyarul szólva: a *remény*. A brazil baloldal szemében a forradalmiság, az erkölcsi tisztaság és az antikapitalista-szocialista megváltás szimbolikus alakja. Míg Magyarországon sok „baloldali” egyenesen a „globalizáció” zászlaját lengeti, Brazíliában a fiatalok jelentős része ezen csak mosolyog. Nagyon meglepődtem, hogy São Paulóban a könyvem bemutatóján mennyi fiatal vett részt, noha természetesen kerültem a mítoszteremtést és a „vallásos” toposzokat. Hasonlóan a são paulóihoz, felemelő tapasztalatokat szereztem Pekingben és Moszkvában, Péterváron és Kalinyingrádban, korábban Londonban és Linzben is: nemcsak fennmaradt az orosz forradalom pozitív emlékezete a világban, hanem továbbra is ösztönző eleme a tőkével szembeni társadalmi önvédelem kibontakozásának.

Természetesen igaz, hogy a történelmi idő eltérően jár Kelet-Európában és Brazíliában, vagy éppen Angliában. Brazíliában a „fogyasztói társadalom” működési zavarai több okból kifolyólag jóval erősebbek, mint Magyarországon. Brazíliában milliók vannak kirekesztve a piacról, de a „néma” prekariátus mellett létezik tömeges, szervezett antikapitalista baloldal. Hiába a futball mint „vallás” és a rá is támaszkodó államnacionalista propaganda, Kelet-Európától eltérően az etnonacionalizmus még nem indult hódító útjára az osztályalapon álló szolidaritással szemben, bár a globalizáció ismert következményei miatt, mint jól tudjuk, ez a veszély világméretű...

Leninnek éppen az I. világháború korszakában kidolgozott anti-kapitalista-antiimperialista elméletében a szocializmus éppenséggel a társadalmi önkormányzás rendszerével volt azonos (*Állam és forradalom*), és nem a diktatúrával, nem a későbbi sztálini államszocialista szisztémával. Persze érthető, hogy a mai uralkodó osztályok és rétegek semmitől sem félnek jobban, mint a társadalmi egyenlőség, a közösségi tulajdon követeléseitől. Így jó okuk van lejáratni Lenin és az orosz forradalom itt jelzett örökségét.

Bartha Eszter

Közismert, hogy tudományos munkásságod mellett van egy másik nagy szenvedélyed is: a futball. A témáról könyvet is szerkesztettél a doktoranduszaiddal, sőt az MTK-ról is csináltatok egy kötetet. Barátaid, tanítványaid is tudják, hogy a futballmeccsek követése jelenti számodra a legfőbb kikapcsolódást. A kötetből is nyilvánvaló azonban, hogy olvasatodban a futballnak is van politikai jelentősége. Hogyan látod a magyar foci helyzetét a világban, hozott-e itt is változást a rendszerváltás?

Krausz Tamás

Természetesen nem tartom magamat futballszakértőnek, noha valóban nagy szenvedélyem a foci, magam is fociztam, a fiam is, az unokáim közül is kettő. De engem mint történészt, mint baloldali értelmiségit, leginkább a futball *fogyasztása* érdekel. Nem belső, futballszakmai okai vannak annak, hogy Magyarországon meghalt a futball. Hogyan is lehet komolyan venni annak az országnak a labdarúgását – akárhány stadiont építenek fel – amelyik kikap Andorrától? Nem a stadionok számán és minőségén múlik a dolog. A rendszerváltás után elpusztították a futballpályák több mint felét, és azoknak a pályáknak a jó része, amelyeket gyerekkoromból ismerek, már nem létezik. Az infrastruktúrát, persze, helyre lehet állítani, mondjuk, felhúznak még húsz stadiont – legfeljebb a lakosság nagyobb áldozatot kénytelen vállalni –, de ebből azért nem tud komoly dolog kisarjadni, mert elpusztították a futball kultúráját. Visszaállítani ezt a kultúrát, az az igazán nehéz, nem stadionok felépítése. A fiatalok ugyanis közben elfelejtették, hogyan kell a labdával bánni, hogy mi a magyar futballhagyomány. A játékban régen meghatározók voltak a technikás focisták, valóságos labdazsonglőrök. Én még ismertem Hidegkutit,

„Csikart”, vagyis Sándor Károlyt, Varga Zoltánt, de említhetem Albert Flóriánt is, akit ugyan személyesen nem ismertem; de mint MTK-s, ismertem Koritárt, Becseit, Törőcsiket, Détárit, vagy az „utolsó mohikánt”, Illés Bélát. Az emberek ezekért a játékosokért mentek ki a meccsre... Hol vannak ma ilyen játékosok?

És persze a futballnak van társadalmi beágyazottsága is. A toborzókon az '50-es években gyermekek tömegei jelentek meg minden évben, ma pedig csak azok fociznak, akiknek a szülei meg tudják venni a futballfelszerelést, a 30 000 Ft-os cipőt, tehát eleve olyan szociális szűrőn megy át az egész, olyan szűk lett a futball háttere, ami kirekeszti az alsó osztályokat. A futball nemcsak kulturálisan hullott ki tehát az emlékezetből, hanem szociális szempontból is átalakult, így csak egy keveseknek van lehetősége arra, hogy gyermekeit egyáltalán eljuttassa a foci közelébe. A sokkal kisebb társadalmi háttérből csak ennyi jön ki. De persze még sok okot lehetne itt felsorolni...

És végül, van még egy globális dimenzió is. A futball, ami a lényeg lenne – szimbolikus értelemben mondom –, az az én szememben a *Barcelona*; na de az is egy nagy multinacionális cég, amely a tíz csapatból az egyik, amelyik a világfutballt meghatározza. A mai futball úgy épül fel, hogy Kelet-Európából, Afrikából, Dél-Amerikából elszívja a tehetséges futballistákat ebbe a néhány kiemelkedő csapatba. Ebből is jól látszik, hogy nem a stadionokon múlik, hanem azon, hogy elszívják az épkézláb focistákat. A futballban is létrejött a világrendszernek megfelelő hierarchia – akármit csinálunk. Nyilván lehetne ellenpéldát hozni Kelet-Európából, például a horvátokat, ahol a pusztítás kisebb méretű volt, mint nálunk. Magyarországon az elmúlt harminc évben szisztematikusan kiölték a labdarúgás szeretetét, a labdarúgás iránti odaadást. Mára egyetlen nemzetközi szintű magyar futballista sincs széles e hazában. A tőke ostora...

Bartha Eszter

1989-ben a politika is megkísértett... Mondanál erről néhány szót?

Krausz Tamás

Az általam elképzelt politikai alternatíva gyökerei az *Eszmélet* keletkezési periódusáig nyúlnak vissza, amelynek Tütő László volt az egyik fő mozgatója, szellemileg pedig a Kapitány-házaspár mint

alapító szerkesztők – és még sokan mások. Az 1980-as évek végén Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor lakásán összejött egy értelmiségi csoport. Ez egy olyan új folyóiratban gondolkodott, amely komolyan vette a lukácsi *tertium datur* üzenetét, vagyis hogy az államszocializmus és a kapitalizmus között léteznie kell olyan fejlődésnek, amely a szocializmust valódi pályájára, a társadalmi öngazgatás irányába tudja állítani. Ezzel összefüggésben jött létre a *Baloldali Alternatíva Egyesülés*, amelynek kezdetben több száz tagja volt, így nagy rendezvényeket is tudtunk szervezni. Aztán, ahogyan egyre inkább lekerült a napirendről a humanista *tertium datur*, úgy az egyesülés tagsága is fokozatosan elkopott; kevesen vagyunk a régi garnitúrából, akik még tartjuk a kapcsolatot... De nagy örömmel tölt el, hogy a *tertium datur* gondolata túlélte a rendszerváltás első évtizedeit, és azért nem kevés fiatal érti, hogy miről is szól ez. Fennmaradt tehát a kapitalizmussal szembeni kritika – pedig ez nem egy kedvező hely a túléléséhez. Ha például Brazíliával vetem össze, jól látszik, hogy Kelet-Európa manapság milyen reakciós sarka a világrendszernek, ennek ellenére azért a fiatalok egy bizonyos csoportja körében mégis él a társadalmi ellenállás gondolata és gyakorlata.

Visszatérve 1989-hez, két oka is volt annak, hogy nem mentem át politikai pályára. Egyrészt azért, mert volt szakmám. Másrészt pedig láttam, hogy súlyos vereséget fogunk szenvedni. Igaz ugyan, hogy a *Népi Demokratikus Platform* egyik jól ismert alakja voltam, amely akkor a küldöttek egyharmadát képviselte a kongresszuson, de a másik kétharmad szilárdan a demokratikus kapitalizmus, a „jó kapitalizmus” talaján állt és persze látható volt mindennek a globális háttere. Természetesen elleneztük az 1988-as társasági törvényt, mert láttuk, hogy az a privatizációhoz, az állami tulajdon magán kisajátításához fog vezetni. Mi ezzel szemben álltuk, s ezt dokumentálni is tudom: az *Eszmélet*-ben megjelent a kongresszusi beszédem, amelyben határozottan kimondtam, hogy mi nem a kapitalizmus és a kapitalista restauráció alapján állunk; s a platform nevében a legradikálisabban elvettem az egész privatizációs koncepciót. Kisebbségi pozícióban voltunk, és nekem semmi kedvem sem volt a tőkés restaurációt levezényelni. Maradt a *Baloldali Tömörülés*, ahol sokáig fenntartottuk ezt a szellemiséget, ami aztán akkor vált végképp tarthatatlanná, amikor a Gyurcsány-féle vezetőség a „modernizálás” jegyében „leváltotta” szavazóbázisát, a lakótelepek népét. A Fidesz 2010-es elsőprő győzelmét nemcsak Horn Gyula látta előre, hanem én is, mi is...

A liberális narratíva mégis a mai napig sikeres projektnek tartja az államszocializmus lebontását és a rendszerváltást, amely elindította Magyarországot a nyugati fejlődés útján, s a későbbi autoriter tendenciákat pusztán anomáliának tekinti. Hogyan látod ezt a kérdést? Mennyiben tekinthető sikertörténetnek a rendszerváltás?

Krausz Tamás

A liberális álláspont érthető, hiszen az autoriter rendszer „előkészítésében” játszott szerepüket kívánják elleplezni, éppen úgy, mint ahogyan semmilyen önkritikát nem gyakoroltak a rendszerváltás emberellenes következményeiért (munkanélküliség, elszegényedés, kulturális depriváció, rasszizmus stb.), igyekeztek mindent a kommunisták és a régi rendszer nyakába varrni. De hát ez végül is érthető. Nem? Mint korábban egy másik kérdésre reagálva már jeleztem, a rendszerváltás egészen másról szólt, nem a Nyugat utoléréséről (hiszen még Kelet-Németország sem érte utol az ország nyugati felét).

Ennek objektív történeti okai világosak. Sok helyen írtam és beszéltem erről én magam is, ha nem tűnik szerénytelenségnek magamra hivatkozni. De hát ezekről a kérdésekről az *Eszméletben* az első számunktól szinte az utolsóig gyakran közöltünk írásokat hazai és külföldi történészek tollából. Már 1989–90-ben világos volt számunkra, hogy itt a kapitalizmus félperifériás struktúraformái szilárdulhatnak meg, és minden kísérlet, amely a nemzeti burzsoázia állami segédlettel való létrehozására irányul, előbb-utóbb autoriter rendszerek kialakulásához vezet. A létrejött oligarchikus kapitalizmus rezsimjét a demokrácia nyugat-európai eszközrendszerével nem lehet fenntartani, hiszen ennek hiányoznak az ismert társadalomtörténeti és politikai-kulturális előfeltételei. Demokratikus burzsoázia nélkül nincs polgári demokrácia. Itt az az érdekes, hogy miképpen áll vissza a két világháború közötti időszak sok történeti, politikai, szellemi-ideológiai struktúrája. E részleges „refeudalizáció” megértésében Mikszáth és Móricz, Illyés és József Attila, Ady és Radnóti ma is sokat segítenek, noha hangsúlyozom, tudományos szempontból is sokféle adalék jelent meg a témakörhöz. Legutóbb Szalai Erzsébet írt erről értékes tanulmányt. Azt is sokszor leírtuk, elmondtuk, hogy a kelet-európai rendszerek szigorú lezárása balra a tiltakozási potenciált a szélsőjobboldalon halmozza fel, aminek óriási hagyománya volt és

van a régióban. E kérdésről TGM számos írása tájékoztatja olvasóinkat, akik a fejleményeken semmiképpen nem csodálkozhatnak, mivel folyóiratunk idejekorán felfedezte e fejlődési tendencia hazai és regionális gyökereit. Aki a rendszerváltás sikeréről joggal szónokolhat, az egy meghatározott társadalmi tömeg, amely a rendszerváltáson és annak gazdasági-szociális következményein meggazdagodott, elfoglalta a társadalmi hierarchia felső polcait, és a tőkés felhalmozás nyerteseinek tekintheti magát. Az ő szempontjukból a rendszerváltás: sikertörténet. Az új gazdasági és politikai uralkodó osztály képes az osztályelnyomás összes régi kacsátjait, beleértve a szélsőjobbboldali hagyományt felújítani, felhasználni rendszere stabilizálása érdekében, a Horthy-kultusztól az idegengyűlölet rasszista elemeiig. Sajnos azok a liberális kritikák, amelyek még mindig a Kádár-rendszer leleplezésénél tartanak, s ennek alapján akarják megérteni a 2010-es rezsimit, eltévedtek a történelem útvesztőiben.

Bartha Eszter

Noha soha nem adtad fel történészi szakmádat a politika kedvéért, azért nagyon közelről is megfigyelhetted a Magyar Szocialista Párt belső struktúráját, vezető politikusait. Hogyan láttad az elmúlt csaknem harminc évet, és tudsz-e mondani néhány olyan politikust, akik pozitív értelemben határozták meg a párt szellemiségét?

Krausz Tamás

Kiemelkedő tehetségű politikust kettőt ismertem. Balogh Sándor történészt most nem említem, mert ő igazából nem volt politikus. A politikus az, aki abból él, hogy politikus – ilyen értelemben én sem voltam soha az, soha nem a megélhetésért csináltam. Az egyik ilyen kiváló politikus – nyugodtan mondhatom, mert végig vitában álltam vele – Horn Gyula volt. Egy formátumos ember, aki tudta honnan jött, aki eligazodott a világpolitikában, s aki látta azt, hogy a Szocialista Párt fennmaradásának egyetlen és nagyon fontos feltétele, hogy a társadalom legszélesebb rétegeivel megtartsa a kapcsolatait. Horn kiválóan értette ezt, a társadalom alsóbb osztályainak nyelvén is tudott beszélni. Az összes későbbi „fő ember” az MSZP-ből szimpla polgári centrumpártot akart csinálni.

A másik politikus, Kiss Péter volt, aki megértette, hogy az MSZP-nek a baloldalt kellene reprezentálni, mert a társadalmi háttér ezt

várja el. Ő ezt belátta, és e téren nem keveset tett. A kérdés persze összetett: hogyan kell úgy fenntartani egy pártot, hogy kapitalista körülmények között, de mégis szélesebb társadalmi rétegek érdeke iránt legyen fogékony. Úgy vélte, hogy egy felelős nemzeti politika alapfeladata a társadalom alsó osztályainak, a társadalom nagy többségének érdekképviselése. Az irántuk való felelősség Kiss Péternél mind koncepczionálisan, mind emberileg és erkölcsileg megnyilatkozott. A politikusokról ennyit tudok mondani. Ha már rákényszerítetek, hogy pártpolitikáról is beszéljek.

György László

Nemcsak a rendszerváltás lesz jövőre 30 éves, hanem az *Eszmélet* folyóirat is, amely a kezdetektől elválaszthatatlan tudományos és szervező munkádtól. Hogyan értékelnéd a lap három évtizedes működését?

Krausz Tamás

Amire vállalkoztunk, azt hiszem, teljesítettük. Megmutattuk az érdeklődő olvasóknak, hogy még a legreménytelenebb időszakokban is van mód alternatíva keresésére, szellemi önszerveződésre. Persze, a kezdeti időkben, 1988 után még szélesebb társadalmi bázis állt a folyóirat mögött, gondoljunk csak a *Baloldali Alternatíva Egyesülés* sok száz tagjára és támogatójára. Azóta a világ sokat változott, a régiek jórészt már meghaltak vagy elveszítették korábbi energiáikat, átalakult a világ. De az *Eszmélet* fennmaradt, mert olyan igényeket elégít ki, amelyek jelen vannak a fiatal generációk legjobb képviselőiben. Mindekenelőtt a humanista szolidaritásra, a történeti és osztályszempontú gondolkodásra, a radikális társadalmi (nem szimplán politikai!) rendszerkritikára, és a társadalmi ellenállás fennmaradására utalok. Ez a hagyomány, elmélet és mozgalom világméreteken fennmaradt, igaz ugyan, hogy eltérő színvonalon, eltérő társadalmi befolyással és lehetőségekkel, eltérő nemzeti és regionális jellegzetességekkel. Ebbe a fejlődésbe illeszkedik bele az *Eszmélet*. Hozzá kell tenni, hogy nagyon komoly tudományos eredmények is megjelentek a folyóiratban. Példaként említem Szigeti Péter, Andor László, Susan Zimmermann vagy Bartha Eszter teljesítményét. De természetesen sokan vannak rajtuk kívül is – szerzők és szerkesztők, fordítók és szervezők –, akik nélkül a lap nem lenne az, ami lett. A nemrégien csatlakozott fiatalok

pedig továbbviszik a tradíciót, amelyet olvasóink segítségével tartunk életben.

Az *Eszmélet* az oligarchikus kapitalizmus kritikai alternatíváját mutatta fel, általában rendszerszinten és konkrétan a szociális kérdés, a geopolitika, a társadalmi nemek viszonya, a környezetvédelem, az emlékezetpolitika, a (világ)gazdaság és számos más problémakör területén. Szerkesztői mindezt társadalmi munkában végezték el.

A nemrégiben kiadott *Antikapitalista baloldal* című kötetünkben e „hitvallásunk” jól kirajzolódik. Különösen fontosnak tűnik, hogy milyen mértékben jelezte előre a lap annak a rendszernek a megszilárdulását, amely manapság borult virágjába: az oligarchikus tekintélyuralmi rezsimét. Olyan új baloldal számára nyújtottunk szellemi kiindulópontot, amelyek nem a parlamentben, nem a politika felhőrégióiban, hanem a mindennapi életben, a széles társadalmi önvédelemben és önszerveződésben gondolkodnak. Egyszóval, egy olyan átmenet elméletét adtuk közre, amely reális elméleti perspektívát vázolt fel a társadalmi önkormányzás rendszeréhez, a „tökén túl” világához...

Az *Eszmélet* ezt az útkeresést tekinti feladatának a mai Magyarországon. Noha a honi politikai fejlemények éppen nem kedvezők egy valódi – tehát nem prokapitalista – baloldali kibontakozás számára, én mégis, ha csak a *tertium datur* gondolatának hazai „megmentésére” gondolok, optimista vagyok. A jövőt biztosítva látom, hiszen már gyülekeznek azok a fiatalok itthon (és sajnos többen külföldre szakadva), akik az idősebb generációtól átvehetik, átveszik a stafétabotot.

Végül itt szeretnék köszönetet mondani minden szerkesztőtársamnak, barátomnak és harcostársamnak a múltban és a jelenben, akik mindezt megvalósították.